

The cover features a detailed illustration of a woman with long, dark hair, sitting on the forest floor. She has a stern, somewhat menacing expression. She is holding a small pile of autumn leaves in her right hand, which are falling around her. The forest floor is covered in fallen leaves, and the background shows the trunks of trees and some green foliage. The overall style is that of a comic book or a detailed illustration.

JAN KRAVČÍK

ČESKÁ DÉMONOLOGIE

LIGA KLAVIŇA

TUCET
PŘÍŠERNÝCH
STRAŠIDEL
ČECH, MORAVY
A SLEZSKA

GRADA

ČESKÁ DÉMONOLOGIE



© 2024 Grada Publishing
Author © 2024 Jan Kravčik
Illustrations © 2024 Liga Kļaviņa-Raiska

ISBN 978-80-247-5017-0

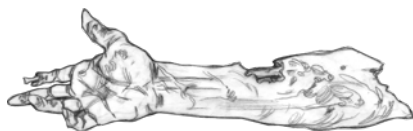
NAPISAL JAN KRAVČÍK

ČESKÁ DÉMONOLOGIE



TUCET PŘÍŠERNÝCH STRAŠIDEL
ČECH, MORAVY A SLEZSKA

ILUSTROVALA LIGA KLAVINA



GRADA PUBLISHING



OBSAH

Autoři.....	6
Úvodem.....	7
DIVOŽENKA.....	8
HEJKAL.....	14
POLEDNICE.....	20
ŠOTEK.....	24
HASTRMAN.....	30
MŮRA.....	36
ČERT.....	42
PERMON.....	48
BÍLÁ PANÍ.....	54
BEZHlavÝ RYTÍŘ.....	60
FEXT.....	66
DIVOKÝ HON.....	72
Literatura.....	78

AUTOŘI



JAN KRAVČÍK

POCHÁZÍ Z PRAHY (*1978) a nyní žije na Berounsku. Kromě vzrušujícího zaměstnání v oblasti lepší regulace se věnuje i psaní, překladům a knižní grafice. Je autorem pětidílné fantasy série LETOPISY VUKOGVAZDSKÉ DRUŽINY. Zajíímají ho slovanské jazyky, mytologické bytosti a černý bez. Ve volných chvílích staví modely japonských letadel z druhé světové války, pěstuje na zahradě kakosty nebo hraje deskové hry se svými dcerami. Nezapomeňte se podívat na jeho stránky DEMONOLOGIE.CZ.



LĪGA KĻAVIŅA-RAISKA

NARODILA SE V Lotyšsku (*1988), žije na vsi u města Cēsis a užívá si blízkost přírody. Jako ilustrátorka na volné noze tvoří pro domácí i zahraniční nakladatelství a další klienty. Když zrovna nemaluje nebo nekreslí, nejraději cestuje po vlasti se svou rodinou a pátrá po zajímavých a zapomenutých místech – zámcích, hřbitovech a přírodních útvarech, kterých je Lotyšsko plné. Intenzivně se zajímá o folklór, mytologii, historii a miluje strašidelné příběhy a pověsti, které ji inspirují k další tvorbě.

ÚVODEM

Někteří tu byli dřív než lidé. Jiní dorazili spolu s nimi. A dalším dali lidé vzniknout. Démoni lesů, vod a hor, později i polí, statků, rybníků, hradů i měst.

DNES JIM ŘÍKÁME strašidla, duchové, nadpřirozené či dokonce pohádkové bytosti. Slouží nám hlavně pro pobavení nebo jako připomínka zdánlivě idylických starých časů, kdy lidský život závisel na přírodních cyklech víc, než si dnes dovedeme představit. Ale pro naše předky tito démoni nebyli zdrojem zábavy, nýbrž děsivými spoluobyteli. Spoluobyteli krutými, lstivými a mstivými, před nimiž bylo nutné mít se ustavičně na pozoru.

Přestože kusé zmínky se nám dochovaly už ze středověku, lidová vyprávění o strašidlech začala být v českých zemích systematictěji zaznamenávána až v 19. století. Lidové pověsti – tedy písemné záznamy toho, co si lidé *povídali* – dodnes zůstávají často jedinými zdroji poznatků o démonech, jejichž starší podoby se snaží odhalit folkloristé a etnologové s antropology.

Podoby a povahy strašidel, jak je známe dnes, jsou totiž výsledkem tisíciletého vývoje, v němž se mísí univerzální archetypy s místními přísadami. Nepropadejme proto nezdravým iluzím o vlastní výjimečnosti. Stejně či obdobné demony zpravidla najdeme v ostatních evropských, ale i mnohem vzdálenějších zemích. Přesto jsou některá ze strašidel sídlících u nás v lecčem jedinečná.

Cílem této knihy je představit jak nejznámější, tak i méně známá či pozapomenutá strašidla. Stovka převyprávěných démonologických i historických pověstí umožňuje získat jasnější představu o jejich vzhledu i chování, a zároveň poskytuje cenný náhled do každodennosti našich předků. Současně jsme se snažili ukázat strašidla ve starších, zpravidla drsnějších podobách, které naháněly hrůzu leckdy ještě v minulém století, než je moderní populární kultura přetvořila do mírnějších pohádkových verzí.

Pokud si při četbě některé z pověstí uvědomíte, že tohle se přece vypráví i u vás, ale že to celé bylo trochu jinak a že je autor naprostý ňouma – máte zřejmě ve všem pravdu. Příběhy neznají hranice zemské ani etnické a stejný motiv lze často nalézt v mnoha verzích po celém dnešním Česku – ať už zaznamenaný česky, německy, polsky či v některém z mnoha nářečí.

Tato kniha ale není folkloristickou příručkou – jde jen o další, převážně beletristické zpracování látek, které jsou rozesety po mnoha knihách a článcích. Bez nich by vzniknout nemohla, a proto jejich autorům patří dík nejen za inspiraci, ale i za úsilí, které sběru strašidelných pověstí věnovali.

I díky nim žijí česká strašidla dodnes.

DIVOŽENKA

Šli jste už někdy lesem a za bílého dne se vás zmocnil nepříjemný pocit, že vás někdo pozoruje? Nebyl to jen pocit. Lesy kolem nás odpradáвна obývají diví lidé. Vypadají skoro jako my, ale protože žijí v jeskyních nebo pod skalními převisy, jsou špinaví, zarostlí a mají snědou či nazelenalou pleť. O divých mužích toho víme méně, o divých ženách více. V každém případě je třeba mít se před nimi na pozoru, protože jsou nevypočitatelné. Jednou jsou zvědavé a přátelské a dokážou člověka i obdarovat. Jindy ho zas mohou pořádně vyděsit – a dokonce uštvat k smrti.

DIVOŽENKY JSOU VYZÁBLÉ, většinou ošklivé ženy s velkou hlavou a dlouhými zčuchanými černými nebo rudými vlasy. Oblékají se málo, nebo vůbec. Narazit na ně se dá nejen v lese. Občas vycházejí na louky či pole, kde sbírají len na plátno nebo klasy na chleba. Často také přicházejí žádat lidi žijící na samotách nebo na kraji vesnic o předměty, které si neumí vyrobit. Říká se třeba, že hospodyně by neměly škudlit a vytírat zbytky vajec ze skořápek, ale vyhodit je nevytřené na smetiště, kde si je vezmou divoženky na koláče pro své děti.

Divoženky mluví zvláštní řečí, podobné té naší, ale není lehké jim rozumět. Slova překrucují, prokládají výrazy, které neznáme, hovoří v záporech, zkrátka domluva s nimi nebývá snadná.

Na jednu stranu je moudré udržovat s divoženkami dobré vztahy, na stranu druhou je třeba být ostražitý. Pro čerstvé matky to platilo dvojnásob. V dobách, kdy ženy nerodily v nemocnicích za asistence lékařů, ale doma s pomocí porodní báby, mívaly rodičky vyhrazen ve světnici kout, zpravidla oddělený od zbytku místnosti zástěnou z látky. Takzvaná koutná plachta visela od stropu až na podlahu, aby chránila

matku i dítě před působením temných sil nebo uřknutím zlých lidí. Za touto plachtou pak rodička trávila celé šestinedělí – šest týdnů po porodu, kritických pro její zotavení a navázání vztahu s miminkem – a svůj kout nesměla opustit. Pokud tak učínila, divá žena jí mohla miminko ukrást a místo něj podstrčit své škaredé, neduživé dítě s velkou hlavou.

Takovému dítěti se pak říkalo různě, nejčastěji podhosenec nebo divous. Málokdy se naučilo pořádně mluvit, bylo hloupé, případně potměšilé až zlomyslné a páchalo víc škody než užitku. Ostatně o mnoha slaboduchých lidech se na venkově říkalo, že jsou vyměnění.

PO KOM MÁ TU HLAVU?

PŘÍBĚHŮ O DĚTECH PODSTRČENÝCH divoženkou je zejména na Moravě spousta. Pověst ze Soběchleb na Hranicku vypráví o matce, která si pět dnů po porodu vyběhla před chalupu pro dříví, a následující noc její chlapeček proplakal. Ženě se hned zdál nějaký divný, jako by neduživý, v dalších měsících vůbec nerostl. Že jde o věščáka – syna věštky, jak na Hané říkali



divoženkám, jí potvrdila až přivolaná porodní bába. Ta si naštěstí věděla rady a vysvětlila ženě, jak získat svého pravého syna zpět, aby se z něj nestal divý muž.

Nejprve bylo zapotřebí sehnat půdu z hrobu nekřtěnátko – dítěte, které zemřelo dřív, než bylo pokřtěno. Vyděšená matka se vypravila na hřbitov, nakopala hlínu z hrobečku u zdi, a přestože se za jejími zády ozývaly příšerné zvuky, při kterých tuhla krev žilách, ani jednou se neotočila – přesně jak jí bába kladla na srdce. Dalším krokem bylo načrtnout na podlaze kolem sebe a kolébky kruh svěcenou křídou. Krok číslo tři: začít na podhozence sypat hřbitovní hlínu.

Netrvalo dlouho a do místnosti se přišourala vyzáblá, škaredá ženština. Sápala se po dítěti, ale do kruhu vkročit nemohla. „Vrátím ho, až mi vrátíš to moje!“ vykřikla odvážná matka. Nato věštka zpod hábitu vytáhla ukradeného synka a hodila ho do kruhu. Žena jí předala věšćáka, divoženka zmizela a matka v slzách konečně objala své pravé dítě.

TÁHNI A SRŮSTEJ!

NE VŽDYCKY SI ale čerstvá matka mohla dovolit zůstat po porodu šest týdnů doma. Tak to dřív chodívalo – kdepak mateřská dovolená, jakmile se můžeš postavit na nohy, hybaj na robotu! Robota bývala nucená práce – vesničané museli několik dní v týdnu pracovat na polích svého pána bez nároku na odměnu. O vlastní pole se pak mohli starat až ve svém „volnu“. Aby lidé robotu nešidili, dohlížel na ně panský pohůnek, takzvaný dráb.

Tak se často stávalo, že divé ženy vyměnily dítě matce pracující na poli. Pověst

z Opatova na Svitavsku vypráví, jak jedna šestinedělka vyrazila robotovat na pole s ostatními lidmi ze vsi. Miminko zabalené v povijanu vzala s sebou, na mezi ho položila do stínu pod šípkový keř a pustila se do pletí máku. Když došla až na druhý konec pole, uslyšela, jak dítě hrozně křičí. Vyrazila k němu, ale dráb jí zastoupil cestu s holí v ruce a odháněl ji pryč. Mladá matka lomila rukama, v slzách prosila drába, ať ji pustí k dítěti, ale ten byl neoblomný a stále se k plačícímu dítěti ohlížel. Ostatní reptali nad tou krutostí – kdo to kdy viděl, proč by ženská nemohla konejšit své děcko? Ale za chvíli usedavý pláč utichl. Dráb se ještě jednou ohlédl, pustil matku za dítětem a začal vysvětlovat, co se stalo.

Zatímco šestinedělka pracovala, z houští vyběhly divé ženy a vyměnily jí dítě za své. Dráb to zpozoroval, až když divoženky s nemluvnětem mizely v blízkém lese, ale nechtěl vyvolat poprask. Když pak podvržené dítě marně plakalo hladý, usoudily divé ženy, že ho daly špatné, nedbalé osobě, a raději je pokradmu vyměnily zpět. Důvtipný dráb si u robotníků vylepšil reputaci a šťastné matce dovolil, ať do konce šestinedělí raději odpočívá doma.

NÁVRAT ZTRACENÉHO SYNKA

DIVOŽENKY PRÝ NESNÁŠÍ zvuk kostelních zvonů a vlastně cokoli, co zavání křesťanstvím, jak o tom svědčí pověst ze Zbořova na Šumpersku. Jedné hospodyně tam divoženka vyměnila miminko za vlastního chlapečka. Malý divous měl velkou hlavu, a i když to byl náramný jedlík, moc nerostl, pořádně nemluvil a vůbec byl jen pro zlost. Po několika letech nešťastné matce kdosi poradil, že by měla vyrazit na pouť do kos-



tela svatého Linharta v Horních Studénkách a poprosit světce o pomoc.

Když žena vyšla ze vsi a kráčela s pacholetem na zádech do kopce, z lesa podél cesty se ozvalo zavolání nějakou divnou řečí. Vtom dítě, které nesla, na volání odpovědělo. Hospodyně se lekla a chtěla si pospíšit pryč, ale malý divous jí najednou seskočil ze zad a metelil si to na svých křivých nožkách do temného lesa. Hospodyně se bála běžet za ním a raději utíkala do Horních Studének, kde se usilovně modlila ke svatému Linhartovi, ochránci tělesně i duševně nemocných.

Domů se pak žena vracela celá skleslá – aby ne, když přišla už o druhé děcko. Jenže jakmile došla na místo, kde jí malý divous utekl, málem se rozplakala štěstím. Na cestě seděl její pravý chlapeček – umouňný a ve špinavých hadrech, ale jinak zdravý a pěkný! Přešťastná matka ho popadla do náručí a nadšeně spěchala domů.

Co na tom, že divoženkou vycištěný hoch neuměl pořádně mluvit – za pár let to dohnal a vyrostl z něj mladý a šikovný mládenec, který dělal své mámě jen radost.

Lidé široko daleko si pak říkali, že divoženka nesnesla, aby její dítě vykonalo pouf na svaté místo, a tak si ho raději zavolala do lesa zpět.

BEZ TANCE NEJSOU KOLÁČE

NE VŠECHNY LEGENDY líčí divoženky jako ošklivé bytosti. Některé hovoří o krásných vílách, které za měsíčných nocí vycházejí z lesů na louky a mýtiny, kde rády tančí. Ještě radši jsou, pokud se jim podaří k tanci zlákat nějakého fešného pacholka nebo čeledína, kterého vezmou do kola a křepčí s ním, dokud nešťastník nepadne polomrtvý k zemi. Divé ženy ve Slezsku – tam zvané haly – nutily mládence tancovat tak dlouho, dokud mu z nohou nezbyly jen

krvavé pahýly. Většinou ho pak stejně roztrhaly na kusy.

Anebo taky ne. Pravdou je, že divoženky někdy dokážou uspokojivý taneční výkon ocenit. Vysílený tanečník za odměnu dostává březové listí, které mu divé děvy nappou za košili. Nejedem pak litoval, že nad darem ohrnul nos a listí cestou domů vysypal – jediný lístek, který mu v záhradě uvízl, se totiž po návratu proměnil ve zlaták. Jindy je odměnou zázračný tvarohový koláč, kterého nikdy neubude. Stačí, když se nesní celý, a do rána zas doroste. Nekonečná kalorická zásoba však končí ve chvíli, kdy si na koláči pochutná nějaká mlsná děvečka neznalá uživatelských podmínek a sní ho celý.

Ale většinou šlo při tanci vážně o život. Pověst z Vysočiny vypráví příběh mladého sedláka Hájka z Počátek, který oral pole na kraji Černého lesa. Místo to bylo tajemné a nebylo radno zdržovat se tam po klekání. Ale mládenec na báchorky nedal a oral až do soumraku. Jenže když se chystal domů, z lesa se vynořily polonahé ženy s rozevlátými vlasy, obklopily ho a začaly tancovat.

Hájkovi nezbývalo než tančit s nimi. Možná se to mládenci z Počátků zpočátku i líbilo, ale divoženky si ho podávaly v kole mezi sebou, vířily jak čamrda, křepčily, výskalaly, rejdivly a plesaly, až se mu brzy točila hlava a srdce bušilo jako zvon. Byl už celý zemdlený, nohy se mu pletly, ale rej divých žen nekončil – naopak, zrychloval! Když konečně sedlák padl vyčerpáním k zemi, divoženky se smály na celé kolo a vrhly se na něj, aby ho rozsápaly. Jenže sedlák z posledních sil vykřikl: „Prosím, nechte mě žít! Mám před svatbou, a když na ni nepřijdu, nevěsta mě zabije!“

Divé ženy se zarazily a začaly si mezi sebou mumlat a štěbetat: „Sedlačisko má svatbisko! Nermoutíme nevěstisko! A dáme mu koláčisko!“

A tak Hájek té noci vyvázl živý, s protancovanými botami a lopuchovým listem plným svatebních koláčů. K výslužce dostal jasné instrukce: „Lámati jen koláčisko! Nesmíš bráti naň nožisko!“ Nějak už doklopýtal domů, koláče schoval do komory, zalehl a pár dní se z nočního dobrodružství vzpa-matovával.

Ale nepodařilo se mu to úplně. Nevěsta viděla, že se s jejím nastávajícím něco děje. Chodil jako tělo bez duše, často vycházel za humna a dlouho zíral k Černému lesu. Aby ho tak něco uřklo nebo nějaká očarovala, říkala si. A když jí pak předal koláče a nakázal, že se nesmí krájet nožem, jen lámat, její podezření zesílilo. Co na tom, že hned jeden rozlomil a dal jí ochutnat. Aťsi je to nejlepší koláč, co kdy jedla, vždýť jí ani nechce říct, kde k nim přišel!

Nastal den svatby a mladý Hájek byl pořád duchem mimo, stále myslel na divé ženy a jejich živelný tanec, jako by snad toužil se za nimi vrátit a skočit s nimi do kola znovu. Po obřadu v kostele se hosté posadili ke stolům a nevěsta postavila před ženicha mísu s koláči. Ten opět jako v mrá-kotách jen zamumlal: „Lámat, nekrájet...“

Novopečená paní Hájková toho měla akorát tak dost. Popadla nůž a koláče jeden po druhém překrojila. V tu chvíli jako by se novomanžel probral ze sna, vyskočil a překvapeně se rozhlížel po svatebních hostech. Pak se s úlevou usmál, objal a políbil svoji manželku. Kouzlo divoženek bylo navždy zlomeno a ti dva žili šťastně až do smrti. Jen pole pod Černým lesem už sedlák nikdy nezoral.

POLAPENÁ BYLINKÁŘKA

DIVOŽENKY MOHOU BÝT nebezpečné, ale někdy se od nich lidé dozvěděli i leccos užitečného. Na samotě za Radějovem na Strážnicku stála hájovna a v ní žila rodina hajného. Jednou zjara se jim začalo ztrácet ze sklepa mléko. Hospodyně podojila krávu, odnesla hrnec do chladu, a když se vrátila sebrat smetanu, byl hrnec prýč.

Hajného napadlo, že za tím bude nejspíš divoženka. Kdosi mu poradil, aby si opatřil vazový provaz – tedy provaz upletený z lýčí jilmu vazů, protože tím se dá divoženka snadno chytit. Kolem hrnce s nadojeným mlékem nastrážil ve sklepě smyčku a druhý konec provazu přivázal ke kruhu ve zdi. Když se pak vrátil, v temném koutě svítily divé oči. Na zemi seděla divoženka, kolem kotníku utaženou smyčku z provazu, kterého se nemohla dotknout.

Hajný se lekl, vyběhl ven a zabouchl za sebou dveře. Celou noc se se ženou radili, co s bytostí ve sklepě. Ráno pak hajný sešel zpět do sklepa a divožence řekl: „Odvedu tě k lesu a pustím tě na svobodu. Jestli potřebuješ mléko, nechám ti občas putýnku u studánky. Ale do stavení nám už nechoď!“

Divá žena přitakala. Hajný odvázel provaz, odvedl ji k lesu a tam smyčku uvolnil. Divoženka z ní vyskočila jako srna a v hajném byla malá dušička, jestli se na něj nevrhne nebo ho nějak nezakleje. Ale divoženka se vděčně usmála: „Pustil jsi mě nepustil, nabídl pomoc nenabídl. Řeknu ti neřeknu, k čemu co slouží neslouží.“ No, hajnému to moc nedávalo smysl, ale už víme, že divoženky hovoří i v záporech. A tahle utrhla několik kvítků a bylinek, co rostly kolem, a ukazovala mu je: „Tohle není řepíček, na rány tatíček. Tohle není

mařinka, na břichobol matinka. Tohle není petruška, na trávení dceruška...“

„A copak je tohle?“ dodal si kuráže hajný a ukázal na stvol s bílými kvítky. V tu chvíli se z lesa ozval hluboký hlas: „Tak to by stačilo, Ryviso!“ Divoženka polekaně upustila natrhané bylinky a byla tatam.

Hajný rostliny posbíral a cestou domů si opakoval vše, co se od divoženky dozvěděl. Od té doby se jim mléko neztrácelo. Naopak se zdálo, že kravka dojí víc, a tak mohli čas od času zanést putýnku do lesa pro divoženku bylinkářku.

DIVOŽENKU ZA ŽENU

VÝJIMEČNĚ SE TAKÉ stalo, že nějaký člověk tak dlouho uháněl krásnou divoženkou, až svolila a stala se jeho ženou. Do domácnosti s ní zpravidla přicházely štěstí a blahobyt, soužití však mělo svá pravidla. Pověst z Bezděčína na Jablonecku vypráví o sedlákovi, který musel své divé ženě při svatbě slíbit, že jí nikdy nebude nadávat, jinak o ni přijde. Ti dva spolu žili dlouho a šťastně, ale jednou – bylo to před sklizní – muž odjel se svým vozem do Vídně a žena vyrazila do polí a nechala sklidit všechno obilí, přestože bylo zelené a nedozrálé. Po vsi se to rychle rozneslo, lidé si klepali na čelo, a když se sedlák vracel, hned mu o bláznovství jeho ženy pověděli. Jak to sedlák slyšel, rozzlobil se a začal na svou ženu nadávat. Když dorazil domů, nemohl ji nikde najít. Nato se strhla tak příšerná bouřka, že krupobití zničilo úrodu po celém kraji. Zelené klasy ve stodole však zcela dozrály. Pozdě sedlák pochopil, že jeho žena předvídala bouři a zachránila jim úrodu. Hluboce litoval, že ji urazil, ale divoženka od něj utekla a nikdy se už nevrátila.

HEJKAL

Hejkal dostal jméno podle pronikavého volání, kterým straší pocestné procházející skrz les. Někdy lidi zákeřně přepadá a skáče jim na záda nebo rovnou za krk, žene je lesem, kouše, škrábe, a když vyčerpáním padnou k zemi, rozsápe je na kusy. Jindy je to zlomyslný šprýmař, co umí měnit podobu a rád si s lidmi zahrává. Sám ale nesnese, když se mu někdo posmívá.

JAK VLASTNĚ HEJKAL vypadá? Svědectví těch, kteří se s ním setkali, se liší. Jedni pozorovali polonahého, v roztrhaných hadrech oděného divého muže s uhrančivými očima a rozčezenými vlasy, který se ukrýval v jeskyních spolu s divoženkami. Druzí vyprávějí o rozložitém mužíkovi s velkou hlavou, širokým třírohým kloboukem a očima jako řeřavé uhlíky. A konečně podle třetích je to vychrtlý pokřivený skřet s velkými pazoury, porostlý tmavou srstí nebo kůrou, lišejníkem a mechem.

Hejkalové ve Žďárských vrších byli malí a ramenatí, oblékali se do plstěných kabátů dlouhých až na zem, na hlavě nosili zelený třírohák a v ruce drželi silnou hůl. Severní Šumavou obchází hejkal v dlouhém černém kabátě a se zarostlou tváří ukrytou ve stínu klobouku. V Krušných horách, v oblasti mezi Výsluním a Vejprty, se zas hejkal objevuje celý v šedém. Existuje i menší druh zvaný hejkálek nebo hejkadlo. Jde o malé, kostnaté stvoření s vypoulenými očima a rukama jako lopaty, kterými bije přepadené oběti. Některé pověsti hejkala dokonce líčí jako velkého sovovitého ptáka s netopýřními křídly a ostrým zobanem. Může to však být jen jedna z jeho podob, protože hejkal se umí proměnit i ve vykotlaný pařez nebo vyvrácený strom.

KDO CHCE S HEJKALY VÝTI

ZASLECHNETE-LI V NOCI V HUSTÉM lese hýkat, výt nebo kvílet hejkala, v žádném případě na jeho volání neodpovídejte. Pověst ze Sedlic na Humpolecku vypráví o sedlákovi, který se vracel přes les od příbuzných, posílený několika štamprličkami režné. Byla už noc, na krok skoro nebylo vidět a pantáta si to štrádoval tmou spíš po paměti, když tu se mezi stromy ozvalo táhlé: „Hejá hej! Hahéj!“ Rozjařený sedlák vesele odpověděl: „Hej hej hej!“

Vtom les jako by ožil. Mezi stromy se ozvalo praskání větví a rychle se blížící dupot. Pantátu kuráž rázem přešla a vzal nohy na ramena. Neuběhl daleko, když mu na zádech s heknutím přistálo něco těžkého a zarylo mu do ramen ostré drápy. Sedlák se snažil funicí a kvílící závaží setřást, ale marně, a tak utíkal dál k Sedlicím. Jenže čím víc se blížil k domovu, tím byl hejkal těžší a těžší. Když pantáta konečně doklopýtal ke svému stavení, vyčerpáním sotva popadal dech. Jakmile se opřel o stěnu domu, hejkal mu ze zad seskočil a zmizel ve tmě. Sedlák se z příšerného zážitku rozne-mohl a kurýroval se několik týdnů.

Ale děly se i horší věci. Pověst z České Olešné na Jindřichohradecku vypráví o sed-



lákovi, který šel jednou večer domů lesem posetým močálovitými jezírky, kde strašivalo. Tu se mezi stromy ozvalo známé hejkání. Sedlák chvíli stál, pak si dodal odvahy a zahalekal v odpověď. Následovalo to, co se dalo čekat. Ze všech stran se ozval dusot a dupot, sedlák upaloval domů, až mu od bot šišky odletovaly, ale něco se hnalo za ním! Když se rychle ohlédl přes rameno, uviděl ne jednu, ale několik temných postav, které ho pronásledovaly. S jazykem na vestě sedlák vrazil do stavení, a sotva za sebou přibouchl a zacvakl petlici, do dveří něco třísklo, jen to zadunělo. „Když jsi s námi hejkal, taky s námi žer!“ – a pak bylo ticho. Nešťastník se třásl jako osika a po zbytek noci oka nezamhouřil. Sotva ráno kohout zakokrhal, otevřel opatrně dveře a krve by se v něm nedořezal. Před dveřmi ležela pečená, napůl ohlodaná lidská ruka...

KDO DO TEBE ZOBANEM, TY DO NĚHO CHLEBEM

NE KAŽDÝ HEJKAL nabízel obětem zpestrění stravy. Mnozí naopak lidem jídlo kradli. Příběhy zmiňují, jak poutníky vracející se zimním lesem z koledy nebo ze zabijačky přepadl hejkal, kterého zajímala jen výslužka. Obzvláště měl spadeno na řeznické vandrovní tovaryše, kteří si v ranečku nesli maso a uzeniny. Nejvíc prý miloval jelita, jitrnice nebo špek, kterým si promastil hlas, aby mohl halekat ještě silněji. Pocestní před ním nejčastěji prchali a jídlo ve strachu nechávali na místě. Ale ti, co se nezalekli a hejkala sami obdarovali, se dočkali odměny – lesní netvor jim pak prozradil, kde se nachází bludné kořený, o které není radno zakopnout, aby se člověk v lese neztratil.

Chlebu hejkal vůbec nehoví, naopak se zdá, že se ho bojí. V dřívějších dobách se totiž na chlebu dělal křížek na znamení, že je božím darem. Bochník chleba chránil před temnými silami a dokázal zahnat nejedno strašidlo. Pověst z Telčska vypráví o zimní sešlosti u Bednářů ve vsi Rozseč, na které místní klevetili, mastili karty a popíjeli dlouho do tmy. Jeden z hostí – jakýsi Kuba – vyšel ven na čerstvý vzduch. Jasnou a mrazivou nocí se z nedalekého lesa Otvrně ozvalo známé hejkání. Kuba to oznámil přítomným a ti ho začali všelijak popichovat. „A žes mu neodpověděl, ty hrdino! O co, že si netroufneš?“

Každý dobře věděl, že odpovídat hejkalovi se nemá, ale poté, co Kubovi v žertu nabídli sud vína, když zahejká, mládenec sázku přijal. Vyšel ven a ostatní se vyhrnuli za ním. Hejkalovo vzdálené halekání se neslo jinak ztichlou zasněženou krajinou. Mrazivý vzduch taškáře zchladil, a když viděli, že Kuba to myslí vážně, začali brát zpátečku. „S hejkalý si není radno zahrávat, Kubo! Pojď radši dovnitř!“ Ale bylo už pozdě. Kuba nechtěl být před ostatními za zbabělce, a tak si přiložil ruce k ústům a zahalekal: „Héj! Hééj, hahéééj!“

Sotva ozvěna dozněla, rozhostilo se zlověstné ticho. Pak začal od Otvrně fičet mrazivý vítr, z lesa něco temného vylétlo a neuvěřitelnou rychlostí svištělo povětřím k Rozseči. Sousedé se polekali, Kuba ještě víc a upalovali zpátky k Bednářům. Než stihli zabouchnout dveře, Kubovi na zádech přistál hejkal, srazil ho na podlahu a začal ho bít hlava nehlava. Kuba řval na celé kolo o pomoc, protože hejkal ho držel jako v kleštích, ale sousedé prchali v hrůze domů. Naštěstí to celé ze zápeci pozorovala babička Bednářová, která si věděla rady.



Popadla bochník chleba, rychle ho rozlámala a na každý roh stolu v sednici položila jednu čtvrtku. V tu chvíli hejkal vypouklil oči, Kubu pustil, a než zmizel, ve dveřích vztekle zasyčel: „To jste se jistě s čertem poradili!“

ROZDĚLÁVAT OHEŇ PŘÍSNĚ ZAKÁZÁNO!

H EJKAL JE VŮBEC pěkný vztekloun. Pověst z Brzkova na Jihlavsku vypráví o rolníku Bártovi, který se vydal k lesu Vrší pálit kolomaz. Na kraji lesa tam stál kolomazný kámen – velký balvan s trychtýřovitou prohlubní a vytesaným odtokovým žlabem. Na kameni se už po staletí pálívala smolná borová polena utěsněná drny, ze kterých pak žlabem odtékala dehtová směs. Ta se zachycovala do věder a míchala s tukem. Tak se vyráběla kolomaz, mazlavá černá hmota,

kteřou se – jak název napovídá – promazávala kola nebo spíš nápravy vozů.

Bárta dojel s povozem taženým kravkou ke kameni, vše připravil, zapálil a odešel pracovat na nedaleké pole. Toho dne ale dřevo nějak nechtělo hořet a dehet do vědra tekł pomalu. Bárta se u kamene zdržel až do soumraku. Jenže když slunce zapadlo a rozhostila se tma, kterou narušoval jen žhnoucí žár v kamenné prohlubni, z lesa se začalo ozývat praskání větví. Rolník se trochu lekl, ale byl rozhodnutý počkat, dokud nebude vědro plné.

Jenže praskot se blížil a navíc se k němu přidalo i supění a mručení. Když začala vystrašeně bučet kravka, Bárta už tušil, že se k němu asi nežene srnec. Kdepak! Z lesa se s děsivým řevem vyřítil obrovitý nahrbený muž porostlý srstí, s hustými černými vlasy a vousy. Vrhł se ke kolomaznému kameni a dlouhýma chlupatýma rukama začal

rozhazovat doutnající smolnou hromadu, pětmi jako žernovy třískal do balvanu jako pominutý a při tom řícel a řval, až se to neslo daleko do kraje.

Bárta viděl víc, než kdy chtěl, na vědro i kravku zapomněl a uháněl domů, jako by mu za patama hořela kolomaz. Když doběhl do stavení, žena mu nejdřív vyhubovala, že je pěkný strašpytel a kdepak nechal kravku s povozem. Ale když sedlák celou noc oka nezamhouřil, pochopila, že si asi nevymýšlí a opravdu viděl něco příšerného.

Brzy zrána Bárta poprosil souseda, aby ho ke kolomaznému kameni doprovodil. Když dorazili k Vrší, oběma spadla brada. Obrovský balvan byl převrácený, vědro na cimprcampr, povoz rozlámáný a chudák kravka – no, řekněme, že nevypadala nej-líp. Rolníci hned utíkali do Polné pro posily a zvěrolékaře. Vlastně řezníka. Několik hodin pak trvalo, než se šesti chlapům s pomocí páru koní podařilo kámen otočit a vrátit na původní místo. Že se tam už nikdo za tmy pálit kolomaz neodvážil, asi není nutné dodávat.

TŘIKRÁT LES, TŘIKRÁT VES

PO KUPECKÝCH STEZKÁCH, křižujících naši zemi, projížděly povozy tažené koňmi a naložené nejrůznějším zbožím. Dálkovou přepravu měli tenkrát na starost povozníci, takzvaní formani. Na cestách často čelili nejrůznějším nebezpečím – nepřízní počasí, loupežným tlupám, ale i lesním duchům. Na formany měli zvláště spadeno hejkalové pod Žakovou horou ve Žďárských vrších. Číhali v houštinách kolem cest a jejich pach lekal a plašil koně. Když se hejkalovi zachtělo, náklad na voze ztěžkl tak, že s ním ani ti nejsilnější ta-

houni nic nesvedli. Formanům často nezbyvalo než koně vypřáhnout, vůz nechat i s nákladem v lese a noc přečkat v nejbližší vesnici. Leckdy také hejkalové zatarasili cestu popadanými stromy. Formani vyrazili do vsi pro pomoc, ale když se vrátili s místními chasníky, stromy zase rostly podél cesty a z lesa se ozýval zlomyslný chechot.

Podobnou událost líčí pověst z nedalekého Jimramova na hranici Čech a Moravy. Tamnímu sedlákovi odnesl víchr střechu, a tak se vypravil do lesa pro dřevo na šindele. Spolu s hajným a pomocníkem pokácel a naložil dlouhatánský smrk na dva vozy. Velký náklad musel táhnout pár silných volů. Jenže ti ušli sotva pár kroků a pak už nemohli. Marně muži sprežení pobízeli, marně zvířata napínala síly a zarývala paznehty do země – vozy se nehnuły ani o píď. Sedlák už chtěl strhané volky vypřáhnout, ale najednou se za ním ozvalo potměšilé hejkání. Vyděšení chlapi už chtěli vzít do zaječích, když vtom ze špičky smrku čouhající z druhého vozu seskočil rozžežený hejkal a s chechotem zmizel v lese. Netřeba dodávat, že poté už sedlák dopravil nadrozměrný náklad šťastně domů na dvůr.

Další pověst z Vysočiny vypráví o šesti drvoštěpech, co káceli stromy pod Žakovou horou. Když padla tma, dřevaři přespávali v lese. Aby jim nebyla zima, spali těsně vedle sebe, zachumlaní pod jedinou obří houní, zpod které jim vykukovaly jen hlavy. Po těžké práci usnuli, jako by je do vody hodil, ale když se jeden drvoštěp probudil, z okolní tmy slyšel šustění suchého listí a tlumené praskání větviček. Kolem spících dřevařů cosi zvědavě obcházel. Drvoštěp se lekl a dělal, že spí, ale zpod přimhouřených víček zahlédl obrys malé postavy s kloboukem na hlavě, kterak si pro

sebe mumlá: „Už na tomhle místě pama-
tuju tříkrát les a tříkrát ves, ale šest hlav
a žádné nohy – takové zvíře jsem ještě
nikdy neviděl.“ Nato se hejkal obrátil a zmi-
zel opět v lese.

Z DUCHA HEJKALEM

POZORUHODNÁ POVĚST O HEJKALOVÍ po-
chází z Krušných hor. Ve městě Horní
Blatná – německy Platten – žil kdysi měš-
ťan jménem Pänkert, který vedl zlý život,
a dokonce se o něm říkalo, že se spojil
s ďáblem. Když zemřel, v jeho domě začala
strašit. Duch nebožtíka neměl po smrti klid
a nechtěl ho dopřát ani ostatním. Vyváděl
takový rámus a dělal takový nepořádek, že
tam nikdo nechtěl bydlet.

Znepokojeni prudkým poklesem hodnoty
nemovitosti si pozůstali pozvali ze Saska
černokněžníka, aby hlučného ducha vypudil.
Vymítači se ho podařilo vyhnat do lesů pod
horou Grosser Rammelsberg, kde se mohl
vyřvat do sytosti. Od té doby tam Pänkertův
duch řádí v podobě hejkala. Kdo se odváží
odpovědět na jeho halekání, tomu se mezi
stromy zjeví přízračně šedá postava a na-
hání ho, dokud se nešťastníkovi nepodaří
přeskočit nějakou strouhu – protože tento
hejkal překročit tekoucí vodu nedokáže.

Jednou nesla žena do lesa oběd svému
muži dřevorubci, když vtom uslyšela hla-
sité: „Hej, hej, hej!“ Myslela si, že jí man-
žel škádlí, a tak srdečně odpověděla: „Tady!
Tady!“ Ale jakmile její slova dozněla, vy-
hrůzně se před ní tyčil vysoký, ledově šedý
muž a rozzlobeně mával rukama. Žena
v hrůze utíkala k potoku a jen taktak se
jí podařilo přebrodit vodou na druhou
stranu, jinak by skončila v pařátech pří-
zraku, který se jí hnal v patách.

MÓC VTIPNÝ!

ŽE JE HEJKAL velmi nevyzpytatelné stra-
šidlo, to už by mělo být jasné. Ale ne
vždy kolem sebe šíří jen hrůzu. Někteří
méně pomstychtiví a více potměšilí jedinci
totiž rádi lidem škodí nebo si z nich uta-
hují. Jejich smysl pro humor je však spíš
primitivní. Jeden škodolibý hejkálek řádl
v okolí Kraslic v Krušnohoří. Kdysi se ně-
kolik dřevorubců vydalo s povozy do lesa
kácet stromy. Když podřízli první jedli,
zaslechli za sebou chraplavý smích. V tu
chvíli si všimli, že jim někdo vozy odtlačil
přesně na místo, kam se měl strom skácet.
Ale bylo už pozdě, mohutná jedle se zřítila
k zemi a z vozů zbyly jen hromady poláma-
ných žebřin, kol a loukotí.

Jindy zas stejný hejkálek sledoval ženy,
které v lese sbíraly borůvky. Když měly
džbánky plné, ženské je odložily, posadily
se do trávy a klábosily. Ale jakmile je pak
chtěly zvednout, džbánky praskly. Jejich
dna zůstala jako kouzlem přilepená k zemi
a lesem se rozléhal divoký chechot. Když se
ženy rozhlížely, nikoho nespátřily – zato
jim jedné po druhé někdo neviditelný vyřal
pořádný políček, jen to mlasklo.

Jednou hejkal sledoval stařenku při sbí-
rání klestí, a když se chtěla unavená posa-
dit na pařez, proměnil ho taškář v plesnivý,
slizem potažený choroš, a pak z toho měl
druhé Vánoce. Nicméně téhle napálené sta-
řence se hejkal odměnil, protože jí věnoval
hroudu ryzího stříbra, kterou někde našel.

Občas se ale taky stalo, že lidé našli hej-
kala přimáčkého pod spadlým stromem,
uvízlého ve vlčí jámě či skříplého v pytlá-
ckých železech. V takových případech si
ještě rád nechal od lidí pomoci – a zpra-
vidla se jim za to odvděčil.

POLEDNICE

Nejen půlnoc je hodinou duchů. Existuje i démon, který se zjevuje na křídlech větru v pravé poledne a zahání pracující lidi k povinné modlitbě a odpočinku. Nenechte se však mýlit – polednici vůbec nejde o bezpečnost a ochranu zdraví při práci. Vyžaduje jen slepou poslušnost a úctu k tradici. Kdo nedbá jejího varování, tomu je schopná useknout nohy či hlavu.

V DOBÁCH, KDY LIDÉ nenesili hodinky ani další zařízení, která by pro ně měřila čas, oznamovaly nejdůležitější fáze dne zvony. Lidé k tomu určení chodili zvonit zpravidla třikrát denně – za úsvitu, v poledne a večer – do místní zvonice, kapličky či kostela. Zvonění se říkalo klekání, protože oznamovalo dobu, kdy lidé mají zanechat práce, pokleknout a pomodlit se k Bohu. Pro selský lid pracující na polích bylo ale zároveň znamením, kdy se posadit k obědu – ten často na pole nosily děti či ženy – nebo kdy se vrátit domů k večeři. Kdo tak neučinil, na toho v poledne číhala polednice a večer pak klekánice. Přestože obě strašidla mají podobné charakteristiky a některé prameny je dokonce slučují s divými ženami, my se podíváme podrobně na polednici.

A není to pěkný pohled. Polednice je totiž přízrak vyzáblé, shrbené, škaradé stařeny v bílém nebo červeném plášti, které zpod rozčuchaných vlasů svítí šikmé oči a místo jednoho nebo obou chodidel má kopyto. Jinde je popisována jako dlouhovlasá žena, jejíž nahé tělo pokrývají matné šupiny připomínající lidské nehty. V okolí Vitína, části obce Počepice na Sedlčansku, zas řádily takzvané kosířky. Miniaturní ženy oblečené v dlouhých bílých šatech tří-

maly v ruce ostrý kosíř – dlouhý, na konci zahnutý nůž. Když začalo zvonit poledne, kosířky se vyrojily z brázd na poli a honily domů lidi, kteří nepřestali pracovat. Příšery číhaly i na děti chodící na pole trhat hrachové lusky – těm prý kosířky dokonce usekávaly hlavy a cpaly si je do pytlů.

Zjevení polednice v podobě ohavné stařeny často doprovází prudký vítr, na kterém může i létat. Její příchod zvěstuje vzdušný vír zvedající prach nebo tetelení vzduchu uprostřed parného letního poledne. Kdo se okamžitě neodebere domů, případně se nezačne modlit, toho holí srazí na zem nebo mu srpem pořeže nohy.

RODIČKY, POZOR!

POLEDNICE MÁ SPADENO na novopečené matky. Pokud žena v šestinedělí odešla být jen na chvíli z domu, polednice jí mohla ublížit nebo vyměnit nemluvně stejně jako divoženka. V krušnohorském Perninku se mezi místními Němci tradovalo, že šestinedělkám, které o poledni opustí kout a jdou na ulici, do sklepa nebo na půdu, se okamžitě zjeví „polední duch“, popadne je, sevře a začne je dusit.

Ve Vlašimi ve středních Čechách šla jednou šestinedělka na dvůr vylít špinavou